

værk er udtryk for. Bogen viser, at der findes et enormt kildemateriale til den danske søkrigshistorie og at dette praktisk taget slet ikke endnu er udnyttet blot tilnærmelsesvis, samt at det er muligt for faghistorikeren seriøst at behandle et militær- og krigshistorisk emne. Anmelderen tør godt vove den spådom, at bogen vil blive banebrydende for det krigs- og søkrigshistoriske studium i Danmark!

Hans Chr. Bjerg

CARL-JOHAN BRYLD: HANS SVANE OG GEJSTLIGHEDEN PÅ STÆNDERMØDET I 1660. *Odense University. Studies in History and Social Sciences. Vol. 16. Odense University Press, 1974, 166 s., kr. 30,00 + moms.*

Forfatteren har stillet sig den opgave at belyse en enkelt stands, gejstlighedens, position og rolle i den politiske proces, der resulterede i arverigets og enevældens indførelse. Undersøgelsen gennemføres fortrinsvis med udgangspunkt i biskop Hans Svanes politiske stilling til begivenhederne på stændermødet i København, videreført ved behandling af de øvrige bispers stilling, af kapitelrepræsentanternes og præsternes.

I indledningen gøres der kortfattet rede for den historiske forskning vedrørende enevældens gennembrud i Danmark, og i bogens første kapitel underkastes det anvendte beretningsmateriale en solid og frugtbar analyse med det formål at klarlægge dets ophavsforhold og dets tendens. Forfatteren kommer til resultater, der på flere måder afviger fra tidligere forskeres. Det er ikke muligt her at komme nærmere ind på denne analyse, men som eksempel kan fremhæves behandlingen af Lerche-dagbogen. Forfatteren påviser dens adelsfjendtlige tendens, der især kommer frem ved omtalen af Henrik Gyldenstjerne og Otte Krag. Ifølge Lerche-dagbogen er det Henrik Gyldenstjerne, der lægger op til sammenstødet med understænderne, men hos apotekeren og rådmanden fra Nyborg, Knud Wolf, er det Ove Juul. Otte Krag optræder i Lerche-dagbogen altid fjendtlig over for understænderne, således ved deres møde med rigsrådet i rådstuen den 10. oktober. Både Lerche-dagbogen og Wolf er enige om, at Gunde Rosenkrantz var den rigsråd, der beordrede dørene åbne, og ifølge Lerche-dagbogen var det Otte Krag, der befalede, at de skulle lukkes, hos Wolf er det Peder Reedtz. Forfatteren er tilbøjelig til at foretrække Wolf fremfor Lerchedagbogen, og med rette synes det. Det forekommer usandsynligt, at Knud Wolf skulle have forvekslet personerne. Knud Wolf må have kendt Henrik Gyldenstjerne, der boede på det i nærheden af Nyborg liggende Skovsbo og havde betænkt Nyborg danske skole med en pengegave, og Otte Krag residerede som lensmand på Nyborg slot 1657-58 og havde gentagne gange forhandlinger med byens råd og borgere.

Som baggrund for fastlæggelsen af gejstlighedens stilling giver forfatteren en kort fremstilling af stændermødets forløb, baseret på beretningsmaterialet og

dokumenterne. Skarpere, end det tidligere er gjort, fremhæver han, at forhandlingerne allerede brød sammen på fællesmødet d. 19. september. Adelen, der tidligere lavde søgt at skabe en fælles stænderfront, skiftede nu taktik og søgte kongens støtte for at redde privilegierne. Dette brød, siger forfatteren, gjorde kongen til den udslaggivende faktor. Begge parter bejlede til ham, og fællesmøderne blev ikke genoptaget. Reformforslaget af 17. september så Bøggild-Andersen som et udtryk for samarbejde mellem Hannibal Sehested og de københavnske deputerede; forslaget lægger imidlertid så stor vægt på at fremdrage provinskøbstædernes specielle problemer, så forfatteren formoder, at det snarere skyldes disses delegerede. Medens Bøggild-Andersen antog, at indlægget til kongen af 10. oktober om at supplere rigsrådet med gejstlige og borgerlige medlemmer skulle komme fra adelens reformvenlige fløj, mener forfatteren, at det stammer fra borgerligt hold, idet han henviser til, at Ludvig Pouch på bagsiden af sin afskrift har skrevet: »En forslag aff en deel aff Borgerskabet«, indlægget indeholder da også angreb på Anders Bille, Korfits Ulfeldt og Hannibal Sehested.

På baggrund af fremstillingen af stændermødets forløb foretager forfatteren så sin undersøgelse af gejstlighedens placering. Standens fører var så ubetinget Sjællands biskop Hans Svane; han optræder første gang på stændermødet d. 11. september, hvor han på understændernes vegne afviser et adeligt forslag om rigsrådets komplettering og således straks tog kongens parti. Som bekendt samledes nogle dage senere understænderne i en fælles front »de konjungerede under Københavns frihed«, og i den følgende tid fremstillede biskoppen adelen som den stand, der i modsætning til »de konjungerede« forfulgte egne særinteresser frem for landets vel. Forfatteren fremhæver kraftigt, at Svane var stærkt fjendtlig over for universitet, adel og rigsråd, hvad der bekræftes af den kejslerlige ambassadør Gøes' indberetning af 26. oktober. At Svane stod i forbindelse med kongen angående planerne om arverigets indførelse, vidner bispegårdsberetningen om. Biskoppen stod nu centralt placeret og var mødets leder, og umiddelbart efter mødet med rigsrådet i rådstuen er Svane stændernes talsmand overfor kongen. Næste gang Svane optræder som stændernes ordfører, er den 13. oktober. Om hans standpunkt den dag er kilderne modstridende, iflg. Wolf ønskede han stændernes indflydelse på regeringens udformning sikret, men den Hammerske beretning hævder, at biskoppen ville overlade det til kongen; forfatteren forkaster Wolfs udsagn, fordi den Hammerske beretning bekræftes af Gøes' indberetning af 30. oktober.

Udvalgsrådet af 14. oktober behandles indgående, hvad der er rimeligt, da biskoppen her har en dominerende rolle. Det har været diskuteret, om udvalget var »upartisk sammensat« eller ej, man må give forfatteren ret i, at udvalget selvfølgelig havde den sammensætning, som kongen fandt mest gunstig for kongemagten. Fra mødet er bevaret nogle notater, der er lige så vanskelige at læse som at fortolke. De skyldes en repræsentant for Ribe kapitel dr. Ludvig H. Pouch; foruden referatet af forhandlingerne findes der iblandt Pouchs papirer en kommentar til Frederik III's håndfæstning samt en optegnelse, skre-

vet med en anden hånd end Pouchs, hvori der tages stilling til en række ændringsforslag; i modsætning til Knud Fabricius, der tidligere har analyseret de pouchske notater, antog Sven Ellehøj i 1967, at samtlige notater er blevet til under udvalgsarbejdet, hvad forfatteren tilslutter sig. I sin analyse fastslår forfatteren, at udvalget har været splittet i spørgsmålet om ændringer i håndfæstningen. Det bevarede udkast til ændringer repræsenterer især borgerlige synspunkter, medens optegnelsen med den anden hånd opfattes af forfatteren som udtryk for en adelig opposition, repræsenteret, formoder forfatteren, af Ove Juul. Det er forfatterens opfattelse, at Svane fra mødets begyndelse var indstillet på, at håndfæstningen skulle ophæves og erstattes med noget nyt, men dette nye skulle bero på kongen. Svane kunne imidlertid ikke få udvalget med sig, og i stedet for begyndte man at udforme bestemmelser, der skulle optages i den nye reces; dette var i modstrid med biskoppens mål, og han foreslog da en detaljeret gennemgang af håndfæstningen, hvad der efter forfatterens mening var en taktisk manøvre, da de gamle stridsspørgsmål mellem adel og understænder ville dukke op igen og udelukke enighed, og man endte da også til sidst med, at håndfæstningen uden betingelser skulle overlades til kongen, idet man dog »formodede«, at han ville give en reces. Hans Svane kunne være tilfreds; mødet var endt med det, han havde ønsket, takket være at han var en større taktiker og havde mere politisk tæft end nogen anden i udvalget. Støttet til Johan Jørgensen fremhæver forfatteren som et motiv for biskoppens indsats for kongemagten, at han som statens kreditor var interesseret i at styrke den på adelens bekostning; et andet motiv var ønsket om at skabe en magtposition for gejstligheden, og kort efter udnævntes han til præsident for et påtænkt konsistorialkollegium, men det blev på papiret.

Fem biskopper var til stede på stændermødet; 3 af dem ydede aktiv støtte til arverigets gennemførelse, nemlig foruden Svane biskopperne af Viborg og Ålborg. Den fynske biskop var pro-adelig indstillet; på dette punkt imødegår forfatteren Johan Jørgensen, der ville tage ham til indtægt for understænderne. Den fynske biskop deltog i bispegårdsmødet, vidste altså, hvad der var i gære, men forlod umiddelbart København sammen med sin gode ven odenseborgmesteren Thomas Brodersen; biskoppen var i Odense d. 4. oktober; både hans og borgmesterens bortrejse er sikkert udtryk for uvilje over for den forestående udvikling, på den anden side må man ikke overse, at det for mange deputerede var en økonomisk belastning at opholde sig i København, og vi ved, at biskoppen var plaget af økonomiske bekymringer; ikke mindre end tre gange under stændermødet indsendte han supplik til kongen. Det var ofte svært for købstædernes deputerede at få deres udgifter refunderede. I Odense nægtede borgerne at dække borgmestrenes rejseudgifter, i Faaborg ville man ikke betale den gamle, fattige borgmester Laurids Hansens omkostninger, og så sent som i 1672 henvendte Knud Wolf sig til Christian V for ved hans hjælp at få Nyborg by til at betale sine omkostninger.

Forfatteren fastslår, at som stand betragtet var gejstligheden i 1660 økono-

misk og politisk svag; kapitelrepræsentanterne var en konservativ gruppe, der spillede en underordnet rolle, og hvis eneste mål synes at have været at bevare privilegierne. Præsterne var i 1660 økonomisk hårdt ramt og ønskede derfor lighed i beskatningen, men i modsætning til borgerstanden rejste gejstligheden ingen krav om fundamentale ændringer. Standens politiske initiativ var begrænset til Hans Svane og hans to kolleger, et initiativ, de udfoldede i forståelse med kongen, især med hensyn til den fremtidige forfatnings udformning; på dette punkt var gejstligheden uenig med borgerstanden, der ville sikre sig politisk repræsentation. Med rette gør forfatteren opmærksom på forskellen i understændernes stilling. Borgerstanden kunne håbe på, når adelens politiske monopol blev knust, at have alle muligheder for at hævde sig ved egen hjælp, gejstligheden var selv uden økonomiske muligheder, den måtte søge kongens støtte og kunne, som forfatteren skriver, til gengæld tilbyde et »landsdækkende kommunikations- og propagandaapparat«.

Enkelte småfejl er løbet i pennen. Det er vel ikke korrekt at kalde Frederik III's søn Frederik Gyldenløve, Hans Schack »en holstener« og Claus Ahlefeldt »en anden tysker«. En omhyggeligere korrekturlæsning på manuskriptet ville ikke have skadet, og mangelen på et personregister er følelig.

Carl-Johan Brylids bog er et væsentlig bidrag til statsomvæltningens historie, det er et iderigt arbejde, der i høj grad er præget af bærekraftig bevisføring.

Åge Fasmer Blomberg.

JACOB A. BUKSTI: ET ENIGT LANDBRUG? *Konflikt og samarbejde mellem landbrugets organisationer. Universitetsforlaget, Aarhus 1974. 312 s., ill. kr. 87,00.*

En kriseagtig udvikling på nogle af vore vigtigste landbrugsvarer i 1957 fremkaldte hos landbrugsorganisationerne et ønske om en større koordinering eller centralisering af afsætningen end hidtil. Forløbet af forhandlingerne herom danner grundlaget for Bukstis studie af landbrugets organisationsforhold i perioden 1957-61.

Det var navnlig de 2 landøkonomiske organisationer, landbo- og husmandsforeningerne, der ønskede en ændring i den hidtidige praksis, hvorefter det var produktions- og salgforeningernes egne eksportudvalg, der varetog afsætningen til udlandet. Krisen resulterede dels i en af erhvervet ønsket bemyndigelseslov dels i et af organisationerne nedsat Landbrugets Afsætningsråd, der i 1958 begyndte med en statsgaranti på 100 mio. kr. Allerede fra starten var der imidlertid uenighed om, hvilken kompetance dette Afsætningsråd skulle have. De landøkonomiske organisationer ønskede nemlig, at rådet skulle optage et direkte salgsarbejde, bl.a. ved at oprette kontorer og agenturer i udlandet, hvorimod produktions- og salgforeningerne mente, at rådet skulle skabe bedre af-